

Kirketonearter/Modi

Præambulum

Fra mine første spæde skridt ind i organistfaget har jeg været fascineret af den kreative side af organistens håndværk. Det er blevet til mange forspil, orgelkoraler og improvisationer gennem årene; nogle rigtig gode andre næppe mindeværdige.

Hermed præsenteres nogle bud på arrangementer af kirketonale salmemelodier. Andre har lavet lignende kompositionsserier. Der har sikkert været tale om bedre kompositioner af mere kvalificerede folk. Med skam at melde har jeg dog ikke altid været i stand til helt at overskue hvordan de forholder sig til kirketonearternes teori. Rækker mit talent ikke til de store himmelstræbende tonekatedraler, håber jeg dog at jeg har samlet et antal melodier, der kan gøre udøveren klogere på kirketonearternes særkende. Jeg har bestræbt mig på at finde 1) gode, 2) karakteristiske, 3) velkendte eksempler. Jeg har også skrevet skalaerne op i hver toneart, så ingen skal føle sig pinligt afkoblet.

Som moderne menneske er det svært helt at sætte sig ind i ældre tiders tonearts-fornemmelse. Som bekendt vandt de æoliske og joniske tonearter evolutionens kapløb. Det har også smittet af på de andre tonearter, der har nærmet sig durmoltonalitet, bl.a. ved hjælp at løse fortegn, hvilket jeg også har medtaget eksempler på, dog i parentes.

Ønsker du kompositionerne skrevet ud i en anden toneart, arrangeret for strygekvartet eller andet, kan du bare henvende dig. Det gør jeg gerne. Det er en simpel sag på computer.

Nogle af tonearterne er rigt repræsenteret i de gamle melodier. Det er især i dorisk, æolisk og jonisk der er meget at vælge imellem. I andre tonearter som fx hypofrygisk er der ikke så meget at tage af. Lydisk er mærkeligt underrepræsenteret, formentlig fordi melodierne efterhånden har fået et jonisk præg ved at sænke 4. trin, en tendens man kan iagttage direkte i det valgte eksempel, hvor 4. trin sænkes i nedadgående bevægelser.

Åbner der sig nye toneuniverser for udøveren er jeg rigtig glad. Bliver samlingen et opslagsværk i kirketonearterne har den også tjent et godt formål. Kan nogle af koralerne endda af og til bruges i gudstjenestesammenhæng eller andre opførelser vil jeg være ovenud lykkelig.

Når jeg bruger betegnelsen "kirketonearter" er det kun af gammel vane og fordi det er det mest udbredte. I virkeligheden foretrækker jeg det oprindelige "modi" (flertal af modus) som er mere præcist. Antallet af kirkelige satser i dur- mol-tonalitet er jo uendeligt, lige som modale folkesange som "What shall we do with the drunken sailor" og "greensleeves" ikke kan siges at have noget udpræget kirkeligt indhold. "Dominant" eller "Tuba", "Grundtone" eller "Finalis" – kært barn har mange navne. Jeg kan godt lide ordet "Tuba", og "Finalis" er mere præcist (indtil man møder en melodi der ikke slutter på grundtonen.) Med disse velvalgte ord: velkommen til en, i hvert fald for mig selv, spændende rejse ind i det kirketonale univers!

Kilder:

DDK: Den Danske Koralbog, Kroghs Forlag A/S, 2003.

Spillefolk.dk

Hvert nodeeksempel findes først i en enstemmig udgave, hvor finalis (grundtone) har blå nodehoveder og tuba (dominant/taletone) røde, herefter er der evt. arrangementer, der godt kan være transponerede.

Indhold

Præambulum.....	1
Modus 1. Dorisk. d-mol med højt 6.trin, tuba A.	4
Se nu stiger solen af havets skød.	4
Oh, kunne du mit hjerte se.....	4
Øvrige doriske melodier	4
Modus 2. Hypodorisk, tuba F.	5
Dies irae, Dies illa.....	5
Modus 3. Frygisk. E-mol med lavt 2. trin, tuba C	6
Modus 4. Hypofrygisk (H-h), Tuba A	6
Modus 5. Lydisk, tuba C.....	6
Modus 6. toneart: Hypolydisk, tuba A.....	7
Modus 7. Mixolydisk. G-dur med lavt 7. trin, tuba D.....	8
Modus 8. Hypomixolydisk, tuba C.....	8
Modus 9. Æolisk, tuba E	9
Emmas vals	9
Øvrige æoliske melodier.....	10
Modus 10 Hypoæolisk, tuba C.....	10
Modus 11. Lokrisk.....	10
Modus 12. Hypolokrisk.....	10
Modus 13 Jonisk, tuba G	10
Modus 12 Hypojonisk, tuba E.....	10

Kernetoner: C D F A

Modus 1. Dorisk. d-mol med højt 6.trin, tuba A.

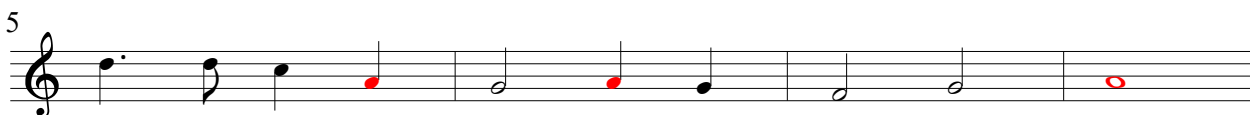
Se nu stiger solen af havets skød.

Tekst: Jakob Knudsen (1858-1917)

Musik: Oluf Ring (1884-1946)

Se, nu sti - ger so - len af ha - vets skød,

luft og bøl - ge blus - ser i brand i glød;

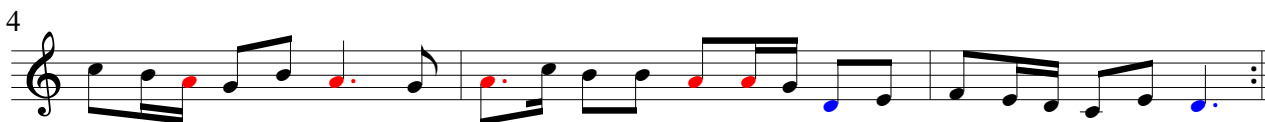
hvil - ken sa - lig ju - bel skönt alt er tyst,

me - dens ly - set stan - der på ver - dens kyst.

DDK 465

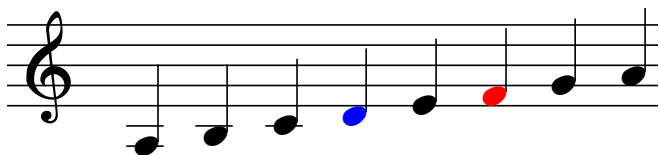
Oh, kunne du mit hjerte se

Trad. Fanø, spillefolk.dk

Øvrige doriske melodier

Modus 2. Hypodorisk, tuba F.

Dies irae, Dies illa.

Flere steder står der at denne sekvens er i 1. toneart, men jeg kan ikke få det til at passe, den passer bedre til hypodorisk med hensyn til toneomfang og taletone.

Di - es i - rae di - es il - la sol - vet sae -
Quan - tus tre - mor est fu - tu - rus, Quan - do ju -
clum in fa - vil - la: Tes - te Da - vid cum Si - byl - la.
dex est ven - tu - rus, cunct - a stric - te dis - cus - su - rus!

Tekst og musik: Thomas(o) af (Celano 1190 - 1260)

Øvrige sange:

Guds godhed vil vi prise (Joachim Magdeburg, 1571)

Gud Herren er min hyrde god (Walther 1524)

Jeg venter dig, Herre Jesus, til dom (Tysk folkevis 15. årh.)

Jeg vil mig Herren love (Nederlandsk psalter 1540)

Vals e. Lasse Nilsson / Vals efter Lasse fra Lyby

Modus 3. Frygisk. E-mol med lavt 2. trin, tuba C

- 1.1. Af dybsens nød (Walther, KB: Johann Walther Wittembergisch Geistlich Gesangbuch, "Aus tiefer not, sd. 10).
- 1.2. Befal du dine veje (Hassler).
- 1.3. Drag Jesus mig (Laub).
- 1.4. Gud Fader og Søn og Helligånd (Den signede dag. Førref.)
- 1.5. Gud Helligånd vor trøstermand (Arrebo).
- 1.6. Højhedens Gud, som kom herved (Laub 1919).
- 1.7. Jeg ved en urt både dejlig og bold (Nederlandsk 1540).
- 1.8. Lær os, frelser, livets væld (førref. Weisse)
- 1.9. Midt i livet er vi stedt (førref. processionssang/Walther 1524)
- 1.10. Når syn og hørelse forgår (Weisse 1531)
- 1.11. Om Himmerigs rige vi tales ved (Nederlandsk psalter 1540/ Thomissøn 1569)
- 1.12. Talsmand, som på jorderige (Th. Laub 1900).
- 1.13. Verden, o verden! hvi frister du mig (Th. Laub 1916).
- 1.14. Vor Herre han er en konge stor (Svensk folkemelodi 1694).

Modus 4. Hypofrygisk (H-h), Tuba A

- 1.15. Ak Gud fra himlen se herved (Erfurt).

Modus 5. Lydisk, tuba C

- 1.16. (Es ist genug)
- 1.17. Nobilis humilis

Modus 6. toneart: Hypolydisk, tuba A

1.18. (Kom Helligånd, Gud Herre from, Erfurt 1524)

Modus 7. Mixolydisk. G-dur med lavt 7. trin, tuba D.

- 1.19. Brat, Herre Jesus blandt dine du stod (Laub).
- 1.20. Dig rummer ej himle (Laub)
- 1.21. Gladelig vil vi halleluja kvæde (Walther, KB: Johann Walther Wittembergisch Geistlich Gesangbuch, Frölich wolen wir Alleluja singen, sd. 54)
- 1.22. (Guds søn kom ned fra Himmerig, Nürnberg 1524)
- 1.23. Kommer, sjæle dyrekøbte (Laub 1915)
- 1.24. Kom, sandheds ånd og vidne giv (førref./ Klug 1533)
- 1.25. Litani (Laub 1922)
- 1.26. Lovet være du, Jesus Krist (førref. Walther 1524, KB: Johann Walther Wittembergisch.G Geistlich Gesangbuch, "Gelobet seistu, Jesu Christ" sd. 48)

Modus 8. Hypomixolydisk, tuba C

- 1.27. Nu fryde sig hver kristen mand. (KB: Johann Walther Wittembergisch Geistlich Gesangbuch, "Nun freut euch" sd. 28.)

Modus 9. Æolisk, tuba E

Emmas vals

Traditionel finsk: Emma's Valsii

Spillefolk.dk

Øvrige æoliske melodier

- 1.28. Behold os Herre ved dit ord. ?
- 1.29. Det muldner mod den mørke nat.
- 1.30. Du gamle af dage (Laub 1926)
- 1.31. Du, Herre Krist (Joh Rhau 1589)
- 1.32. Forlen os freden (måske dorisk, Førref.)
- 1.33. Fred til bod for bittert savn (J. Schop 1642)
- 1.34. Fryd dig du Kristi brud Regnart 1576
- 1.35. Fuglen har rede Laub
- 1.36. Gud Helligånd! o, kom Laub

Modus 10 Hypoæolisk, tuba C

- 1.37. Afvend din vrede Crüger (1641)
- 1.38. Ak bliv dog med din nåde Cramer (1640)
- 1.39. Du Herre Krist (Mainz 1605)
- 1.40. Forgæves er vor kraft og kunst (Wittenberg 1534 ?)

Modus 11. Lokrisk

Modus 12. Hypolokrisk

Modus 13 Jonisk, tuba G

- 1.41. Af højheden oprunden er
- 1.42. Aleneste Gud i himmerig
- 1.43. Alle mine kilder skal være hos dig (Laub 1922)
- 1.44. Alt står i Guds faderhånd
- 1.45. Det koster mer, end man fra først betænker. (P. Sohr 1668)
- 1.46. Det livets ord vi bygger på (J.H. Shein 1628)
- 1.47. En sød og liflig klang (15. årh.)
- 1.48. Fra himlen højt
- 1.49. Fra himlen kom en engel klar 15. årh.
- 1.50. Gak ud min sjæl
- 1.51. Vor Gud han er så fast en borg

Modus 12 Hypojonisk, tuba E

- 1.52. Almindelig er Kristi kirke (Lyon 1547)
- 1.53. Alt hvad som fuglevinger fik (Laub)
- 1.54. En rose så jeg skyde (Cöln 1599)
- 1.55. En sædemand gik ud at så (Laub 1917)
- 1.56. Et lidet barn så lysteligt (Klug 1533)
- 1.57. Et trofast hjerte (Strassbourg 1525)
- 1.58. Frelseren er mig en hyrde god (Laub 1916)

- 1.59. Giv mig Gud en salmetunge (førref.)
- 1.60. Glæden hun er født i dag (15. årh)
- 1.61. Gud efter dig jeg længes H. Isaac
- 1.62. Gør døren høj
- 1.63. Min sjæl, du Herren love
- 1.64. Nu blomstertiden kommer (begge; især den tyske)

11. toneart: Lokrisk

12. toneart: Hypolokrisk

Hidtil har man ment at de lokriske tonearter kun var kendt som en teoretisk mulighed i middelalderens musikteori. Men i juni 2011 gjorde jeg et fund der viser at der faktisk findes musik i denne modus:

Efter det store regnskyl, som nærmest druknede København, lå store dele af Damhusengen og Vigerslevparken under vand, og der opstod revner og små jordskred mange steder. På en aftentur fandt jeg en lille blyforet kiste som mirakuløst havde undgået vandmasserne.

I kisten lå en lille pakke med dokumenter, en krønike, der beskrev en forholdsvis ukendt munke-/nonneorden: *Lyra Dei*.

Lyra Deis klosterbygninger var små og beskedne, ordenen levede af forskellige grunde meget tilbagetrukket i de sumpede områder der senere blev til Damhussøen. For det første boede de munke og nonner i samme kloster, hvilket jo selvfølgelig gav anledning til allehånde spekulationer (som godt kan have haft lidt sandhed i sig); for det andet dyrkede de, foruden den smukke gregorianske sang, instrumentalmusik som kirken ellers så strengt på, og de havde en stor samling musikinstrumenter. Udover naturligvis seksstrengede lyrer som akkompagnerede sangen, hørtes også toner fra rebec, fløjter og skalmeye. Desuden hørtes der underfulde basunklange ved højtiderne, og jeg har stærkt på fornemmelsen at det var nogle af munkene der trodsede trumpeter-laugene og havde messingblæseinstrumenter gemt i klosterkælderen; der er i hvert fald nogle dunkle hentydninger til "Tuba mirum de Abyssum" i klosterkrøniken.

Og så dyrkede de netop det der ikke var helt stuerent i samtidens klostresang, fx de forkætrede, 'verdslige' skalaer æolisk og jonisk, og altså de lokriske. Heldigvis eksisterede ordenen så langt op i historien at de skrev deres sange op i den nydeligste koralnotation.

Meget af den overlevede musik er selvfølgelig anonym, men flere af kompositionerne tilskrives Hildegund von Schönau (?-1188) som under nogle af sine vakancer åbenbart opholdt sig i klostret, hvor hun kunne få afløb for sit musikalske talent.

Man har troet at Lyra Dei forsvandt under reformationen, men måske forsvandt ordenen først da søen blev opstemmet i begyndelsen af 1600-tallet og Christian den fjerde anlagde et vagthus og ansatte en opsynsmand.

En legende fortæller at munkene og nonnerne gik i søen under Christian den fjerdes, indimellem noget hårdhændede, kampagner hellere end at opgive deres levevis, og at de blev forvandlet til svaner. Swanerne ved Damhussøen kan jo være noget knarvorne, hvad man godt kan forstå med det triste endeligt for ordenen, men på en fredfyldt aftentur synes jeg man kan høre svanernes gutturale sang falde ind i de lokriske motiver.

Legenden fortæller også at når der er gået 400 år vil klostret stige op igen, svanerne vil få deres menneskelige skikkelser igen, gribe instrumenterne og spille et mageløst værk med klange man aldrig har hørt magen til. Jeg går tit en lille tur derned om aftenen når flagermusene starter deres aftentogter i tusmørket – det er nok kun et gammelt vandresagn, men man ved jo aldrig ...

Kilder:

Annales Monasterium Lyra Dei Huanloesiensis (upubliceret).

Carmina Huanloesiensis (upubliceret).

https://da.wikipedia.org/wiki/Vanl%C3%B8se#Etymologi,_bydelsv%C3%A5ben_og_byhorn

<http://www.vanloese.dk/vanloese/damhussoen/vandam00i.htm>

<http://www.damhuskroen.dk/historie.php>

https://en.wikipedia.org/wiki/La_cathédrale_engloutie

Tak til magister i europæisk middelalderfilologi, Karen Løwe Karlsen, for hjælp med den latinske tekst.

Doriske melodier

Dagen viger og går bort (Böhmisk).

De hellig tre konger så hjerteglad. (Störl)

Den kristne kirkes skønne navn.

Den lyse dag forgangen er.

Det hellige kors Vorherre selv bar.

Et barn er født i Betlehem (m. ledetoner 15. årh.)

Gud Helligånd opfyld med lyst (Thomissøn 1569).

I dødens bånd vor frelser lå (Walther 1522 KB: Johann Walther Wittembergisch Geistlich Gesangbuch, "Christ Lag in Todesbanden").

Jeg råber fast, o Herre (Strassbourg 1539)

Kirken den er et gammelt hus.

(Kom Gud Helligånd, kom brat, sekvens 12. årh. Laub)

Kommer sjæle dyrekøbte (Laub 1915)

(Krist stod op af døde førref. Klug 1533)

Med fred og fryd jeg farer hen (Walther 1524, KB: Johann Walther Wittembergisch Geistlich Gesangbuch, Mit fried und freud)

(O hjertekære Jesus Krist, Schumann 1539)

O kristelighed (Laub 1900)

O store Gud, din kærlighed (Strassburg 1525)

Rejs op dit hoved, al kristenhed (Thomissøn 1569)

Se, nu stiger solen.

Som et stille offerlam (Laub 1924)

Vanæret vor drot kom i sin grav (Th. Laub).

Vi tro, vi alle tro på Gud (15. årh. Walther 1524, KB: Johann Walther Wittembergisch Geistlich Gesangbuch, "Wir gleuben al" sd. 74).

Vor Gud er idel kærlighed (Thomissøn 1569)

(Ånden opgav enkesønnen, Schoop 1642)

Greensleeves

What shall we do with the drunken sailor.